

Cetățile dacice din Munții Orăștiei

ȘTEFAN BĂLICI

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN					
LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI—LPM)					
Cetățile dacice din Munții Orăștiei					
PIP MI—LPM			cultural, serial		
NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM			906		
ANUL ÎNSCRIERII			1999		
LOCALIZARE GEOGRAFICĂ					
ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
906	Cetățile dacice din Munții Orăștiei		—	—	—
906—001	Sarmizegetusa Regia Grădiștea de Munte, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara	N45 37 23.00 E23 18 43.00	17,83	258	275,83
906—002	Costești-Cetățuie Costești, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara	N45 41 34.00 E23 8 47.00	—	—	—
906—003	Costești-Blidaru Costești, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara	N45 40 0.00 E23 9 47.00	0,5	46,2	46,7
906—004	Luncani-Piatra Roșie Luncani, com. Boșorod, jud. Hunedoara	N45 36 11.00 E23 9 0.00	1,2	11,3	12,5
906—005	Bănița Bănița, com. Bănița, jud. Hunedoara	N45 28 0.00 E23 13 0.00	—	—	—
906—006	Căpâlna Căpâlna, com. Săsciori, jud. Alba	N45 48 0.00 E23 36 0.00	—	—	—

Declarația de Valoare Universală Excepțională*

Ridicate în secolele I a. Chr. — I. p. Chr., Cetățile dacice din Munții Orăștiei demonstrează o particulară și unică fuziune a tehnicilor și conceptelor arhitecturii militare și religioase din Epoca târzie a fierului din Europa. Cele 6 cetăți, nucleul Regatului Dacic, au fost cucerite de romani la începutul secolul al II lea p. Chr. Toate elementele constructive ale cetăților, ce au rămas într-o stare de conservare foarte bună, alături de contextul natural excepțional, oferă o imagine spectaculoasă a unei civilizații viguroase și inovative. Dealul fortificat și succesorul său evoluat, oppidum, au fost caracteristice pentru epoca târzie a fierului în Europa, iar cetățile dacice sunt exemple remarcabile ale acestui tip de apărare.

Atribute care exprimă Valoarea Universală Excepțională (OUV)*

criteriul (ii) — să ilustreze un schimb major de valori umane, de-a lungul unei perioade de timp sau în cadrul unei arii culturale, privitor la

evoluții în arhitectură sau tehnologie, arte monumentale, planificare urbană sau a peisajului:

Cetățile dacice reprezintă o fuziune a tehnicilor și conceptelor arhitecturii militare care au creat un stil unic.

criteriul (iii) — să poarte o mărturie unică sau cel puțin excepțională privind o tradiție culturală sau o civilizație care continuă să existe sau care a dispărut:

Regatele geto-dace de la sfârșitul mileniului I a. Chr. au atins un nivel excepțional socio-economic și cultural simbolizat prin acest grup de cetăți.

criteriul (iv) — să fie un exemplu excepțional al unui tip de clădire, ansamblu sau peisaj arhitectural sau tehnologic care ilustrează o etapă semnificativă / etape semnificative în istoria umanității:

Dealul fortificat și succesorul lui mai evoluat, oppidum, au fost caracteristice pentru epoca târzie a fierului în Europa, și cetățile dacice sunt exemple excepționale ale acestui tip de fortificații.

Factori care influențează autenticitatea și integritatea monumentului istoric înscris în Lista Patrimoniului Mondial

Conservare

Principalele probleme de conservare, prezente la toate cetățile, sunt desprinderile de blocuri și prăbușirile locale de parament, combinate cu deteriorarea materialului litic, provocată de factori fizici și biologici. Această patologie generală are accente critice, care necesită intervenții de urgență, prin sprijiniri și acoperiri temporare. Sunt necesare intervenții de anvergură pentru conservarea, restaurarea și punerea în valoare a siturilor, combinate cu măsuri de control al vegetației și gestiune a peisajului.

Față de aceste măsuri generale, fiecare cetate prezintă particularități. Astfel, la Sarmizegetusa Regia, factorilor de degradare deja menționați li se adaugă prăbușirea arborilor bolnavi — în ultimii ani, de când se fac înregistrări atente, peste 100 de blocuri din ziduri au fost dislocate sau distruse de căderea arborilor. Acest fenomen pune în pericol și vizitatorii sitului. Consiliul Județean Hunedoara, administratorul sitului, a realizat o primă campanie de identificare și marcare în vederea eliminării arborilor bolnavi. Prima campanie de extragere a arborilor se va desfășura la începutul anului 2018. În privința conservării și restaurării, în 2017 s-a pus în aplicare proiectul „Întreținere, restaurare, conservare la monumentul istoric Sarmizegetusa Regia-Grădiștea de Munte”, prin care au fost înlocuiți stâlpii de lemn ai Templului mare circular și parapetul care mărginește Drumul pavat. Institutul Național al Patrimoniului a inițiat în noiembrie 2017, la solicitarea Consiliului Județean Hunedoara, studiile și cercetările preliminare necesare realizării unui proiect pentru sectoarele cercetate ale sitului arheologic. Finalizarea studiilor este programată pentru jumătatea anului 2018, iar la finele anului va fi încheiată și prima fază de proiectare, DALI (Documentație de avizare a lucrărilor de intervenție). La Costești-Cetățuie, o situație particulară este generată de prezența unor elemente constructive fragile: segmente consistente din elevația de cărămidă crudă se conservă la cele două turnuri (T1, T2) situate pe platoul superior. Ambele sunt acoperite

cu structuri provizorii de protecție ridicate în anii '80, care nu mai își mai îndeplinesc rolul – și pe care nu l-au îndeplinit niciodată în totalitate, din cauza streșinilor prea mici și a scurgerii apei în interiorul turnurilor. Astăzi cele două acoperiri sunt în stare critică și trebuie înlocuite. De asemenea, în cazul templelor, săpăturile arheologice care nu au fost urmate de măsuri de conservare și protecție pe termen lung pun probleme grave de deteriorare a materialului litic al plintelor. La Costești-Blidaru sistemele particulare de zidărie, cu blocuri mari intercalate în zidării de piatră brută, sunt degradate în lipsa intervențiilor curente necesare acestui fragil sistem de construcție. La Piatra Roșie sunt în mod special necesare intervenții la elementele excepționale – scara monumentală și poarta incintei superioare, dar și la zidurile din piatră brută ale incintei exterioare. La Bănița, poarta cetății, cu scara de acces sunt greu recognoscibile (acoperite de depuneri de pământ și vegetație) reprezentând o prioritate de intervenție pentru recuperare, conservare și punere în valoare. De asemenea, fortificația medievală de pe versantul dealului este în curs de deteriorare gravă și necesită intervenții urgente. La Căpâlna este de semnalat, în plus față de problemele generale ale cetăților dacice, starea de degradare a stâncii din vecinătatea turnului, cauzată de expunerea îndelungată la factorii de mediu, fără aplicarea unor măsuri de conservare. Proiectului de restaurare (2011) realizat la inițiativa Consiliului Județean Alba, deși a fost inclus în Programul Național de Restaurare, nu i s-au alocat fonduri pentru execuție. Între timp acest proiect nu mai reflectă starea de degradare a monumentului.

La cele prezentate, se adaugă problemele cauzate de lipsa unor sisteme de pază și protecție a siturilor: în special vandalismul, distrugerile cauzate de braconajul arheologic și cele generate de ritualuri desfășurate în legătură cu templele antice.

Nu în ultimul rând, dată fiind apartenența cetăților dacice la Parcul Natural Grădiștea Muncelului – Cioclovina (cu excepția cetății Căpâlna), este necesară abordarea integrată a problemei conservării, simultan prin prisma atributelor și criteriilor naturale și culturale.

Construcții și dezvoltare

Riscul unui impact negativ asupra seriei de situri ca urmare a unor proiecte de dezvoltare edilitară sau imobiliară este deocamdată redus, dar și inegal. În cazul cetăților Costești-Cetățuie, Bănița și Căpâlna, care sunt în contact apropiat cu așezări active, potențialul unui impact negativ indirect asupra cadrului mai larg decât situl propriu-zis (ceea ce în termenii Patrimoniului Mondial se numește setting–cadru) sau în zona de protecție este foarte ridicat. Dar și în cazurile cetăților Piatra Roșie și Sarmizegetusa riscul apariției unor construcții neadecvate în cadrul mai larg al siturilor este real. Pe Valea Grădiștii au apărut deja, în ultimii ani, o serie de construcții care depășesc scara arhitecturii locale și afectează peisajul local. Aceste aspecte însă nu pot fi controlate în condițiile inexistenței unor reglementări urbanistice detaliate – PUZCP (Plan urbanistic zonal pentru zone construite protejate) – sau chiar a celor de nivel mai general – PUG (Plan urbanistic general).

Problema trebuie abordată urgent, prin autoritățile locale și MDRAP, care au atribuții legale în acest sens.

Infrastructura de transport

În prezent niciunul dintre situri nu este afectat de infrastructura de transport, dacă nu luăm în considerare problemele vechi – distrugerea probabilă a unei părți importante a așezării civile de la Bănița odată cu construirea căii ferate Simeria-Petroșani-Tg. Jiu-Filiași (magistrala CFR 202). Tot aici, lucrările recente de modernizare a căii ferate au lăsat albia pârâului și poalele dealului marcate de neglijența și lipsa totală de considerație pentru mediu pe care multe șantiere de infrastructură le arată. Materiale de construcție rămase împrăștiate afectează zona limitrofă a sitului.

Accesul către situri este deosebit de anevoios – cu excepția Sarmizegetusei și a Cetățuiei de la Costești. Drumul de acces la Sarmizegetusa a fost modernizat recent, asfaltat și prevăzut cu parcuri locale și o parcare mai generoasă, deși insuficientă, la capătul de pe Valea Albă, în apropierea sitului. Amenajarea drumurilor de acces – carosabile și pietonale – pentru celelalte situri este absolut necesară, fără ca prin aceasta să se înțeleagă necesitatea de a moderniza fără discernământ. Deocamdată nu sunt anunțate noi proiecte de infrastructură.

Utilizarea socială / culturală a patrimoniului construit

Principalele utilizări social-culturale ale siturilor sunt cercetarea și vizitarea, ambele fiind sezoniere. Niciuna nu beneficiază de infrastructură corespunzătoare, deși Șantierul arheologic „Cetățile dacice din Munții Orăștiei” coordonat de Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca se bucură din acest an de o bază nouă de cercetare, amenajată în fosta școală a satului Grădiștea de Munte.

Cea mai problematică formă de utilizare actuală a siturilor, din punct de vedere al impactului potențial negativ pe care îl are asupra monumentelor, este utilizarea lor pentru ritualuri și practici spirituale, care implică uneori și interacțiune cu monumentul și utilizarea de candelă și lumânări, care pot genera incendii de vegetație, cu efecte dezastruoase pentru monumente.

Nu includem aici braconajul arheologic, acesta depășind sfera utilizării sociale sau culturale și trecând în zona infracțională. Acest fenomen este activ, iar pentru a putea fi controlat necesită instituirea unui sistem de pază a siturilor. În cazul Sarmizegetusa Regia, aceste practici au dispărut odată cu asigurarea pazei permanente a sitului.

Paza și protecția

Lipsa qvasi-generalizată a pazei siturilor înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este cauzată de imposibilitatea aplicării prevederilor legale privitoare la asigurarea pazei cu titlul gratuit de către Jandarmeria Română. Cu toate acestea, deși paza permanentă nu este asigurată, un prim pas a fost făcut, iar jandarmii din postul permanent de la Sarmizegetusa patrulează periodic în teritoriul sitului și al cetăților învecinate. Soluționarea acestei probleme trebuie să urmărească atât îndreptarea cadrului normativ (corelarea L 564/2001 cu HG 1486/2005), cât și prevederea unor proceduri de pază adecvate pentru situri arheologice și monumente istorice.

De asemenea, asigurarea pazei depinde în mod direct de clarificarea regimului de proprietate și administrare al siturilor.

Limitele componentelor monumentului istoric serial și zonele lor de protecție

Limitele siturilor și ale zonelor lor de protecție necesită analiză și revizuire în funcție de datele noi produse de cercetare. Cel puțin în cazul Sarmizegetusei, limita actuală a sitului înscris în Lista Patrimoniului Mondial nu cuprinde întreg sistemul defensiv, iar așezarea civilă este cu totul exclusă. Sunt necesare cercetări aprofundate de topografie și arheologie, pentru a putea eventual reconsidera aceste limite. Cele mai utile investigații care pot servi acestui scop sunt cele LiDAR. Acestea trebuie să analizeze un teritoriu mai larg – al ansamblului sistemului de fortificare teritorială – nu doar cel al celor șase cetăți incluse în Lista Patrimoniului Mondial.

Toate limitele vor trebui preluate în documentațiile de urbanism.

Plan de gestiune

Nu există un plan de gestiune, iar sistemul general de reglementare a protecției și gestiunii monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial se află în curs de revizuire, după expirarea sa în 2015.

Resurse financiare și umane

Anual Consiliul Județean Hunedoara alocă fonduri din bugetul propriu pentru asigurarea funcționării Serviciului Public de Administrare a Monumentelor Istorice care gestionează situl Sarmizegetusa Regia. În 2017 Consiliul Județean Hunedoara a alocat fonduri pentru execuția lucrărilor prevăzute în proiectul „Întreținere, restaurare, conservare la monumentul istoric Sarmizegetusa Regia-Grădiștea de Munte” și pentru faza de studii și cercetări pregătitoare pentru un nou proiect de conservare, restaurare și punere în valoare a sitului Sarmizegetusa, elaborate de Institutul Național al Patrimoniului. În 2018 va alocă în continuarea fondurile necesare finalizării primei faze a proiectului, DALI. Pentru celelalte situri însă nu se pot face investiții atâta timp cât nu se rezolvă problema regimului de proprietate și de administrare, urmată de înscrierea în Cartea funciară.

Resursele umane sunt limitate, din aceleași considerente – doar șase persoane alcătuiesc Serviciul din cadrul CJ Hunedoara. Acest efectiv de personal va trebui suplimentat după ce se clarifică statutul celorlalte situri. Mai accentuată este lipsa de personal la nivel central, unde în secția de specialitate dedicată Patrimoniului Mondial din cadrul Institutului Național al Patrimoniului funcționează doar 2 persoane, mult sub necesar și sub numărul de posturi atribuite prin act normativ în 2016 (HG 908/2016) – 6 posturi, încă nealocate de facto.

Studii științifice, proiecte de cercetare

Cercetările arheologice sistematice continuă anual în situl Sarmizegetusa Regia și mai recent au fost reluate și la Costești-Cetățuie. În cursul anului 2017 au fost realizate cercetări arheologice preventive în situl Sarmizegetusa Regia, în vederea pregătirii proiectului de restaurare. În același scop au fost inițiate o serie de cercetări aplicative – cercetare geotehnică, petrografică, expertiză tehnică, relevu și studiu istoric preliminar – care

vor continua în 2018 cu alte studii și cercetări cu rol de fundamentare a intervențiilor de restaurare.

Proiecte de restaurare

În 2017 a fost implementat proiectul „Întreținere, restaurare, conservare la monumentul istoric Sarmizegetusa Regia-Grădiștea de Munte” și a fost inițiat proiectul de conservare, restaurare și punere în valoare a sitului, a cărui primă etapă – DALI – se va încheia la finele anului 2018.

Educație, informare și conștientizare

Situl Sarmizegetusa beneficiază de proiecte dedicate de informare a publicului (Ziua porților deschise – Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca), precum și de un sistem de interpretare prin infrastructură fizică (panouri explicative) și audio (audioghiduri). La cetatea Piatra Roșie se organizează, de asemenea, anual Ziua porților deschise (Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva; Universitatea de Vest, Timișoara; Fundația Dacica, Alun), prilej pentru activități cu rol educativ și de conștientizare. La Căpâlna există un panou general de informare recent instalat. Celelalte situri nu au nici măcar panouri generale sumare. Tot ceea ce se mai întâlnește sunt panouri vechi, din perioada înscrierii în Lista Patrimoniului Mondial, rudimentare și puternic deteriorate, ilizibile.

Managementul vizitatorilor

Numărul de vizitatori la Sarmizegetusa a ajuns la peste 70.000 în 2017, în creștere continuă față de anii anteriori (peste 60.000 în 2016; peste 30.000 în 2015; 28.000 în 2014; 26.000 în 2013; 10.000 în 2012). Pentru celelalte cetăți nu există date oficiale privind numărul de vizitatori (nepercepându-se bilet de acces).

Nu există un centru de primire a vizitatorilor în zona cetăților, după cum nu există un plan de preluare și distribuire a vizitatorilor către toate siturile și punctele de atracție. Acestea vor trebui realizate, odată cu Programul de protecție și gestiune, după clarificarea regimului de proprietate și administrare.

Concluzii și recomandări

La baza situației actuale a Cetăților dacice, care poate fi caracterizată ca fiind o situație gravă, se află problemele de natură legislativă și administrativă, respectiv neconcordanțele între reglementările legale privind protecția ariilor naturale și a monumentelor istorice și regimul fondului forestier, lipsa unui administrator legal al siturilor și neînscrierea în cartea funciară. Toate acestea blochează posibilitatea de a finanța lucrări la patru din cele șase cetăți (Sarmizegetusa are un regim special, fiind trecută în administrarea CJ Hunedoara; Căpâlna se află în proprietatea Comunei Săsciori). Aceste probleme pot fi rezolvate doar printr-un demers concertat al tuturor factorilor de decizie din domeniile implicate – cultură, natură, silvicultură, pază și protecție. În același timp, trebuie soluționată fără întârzieri suplimentare reglementarea sistemului de protecție și gestiune a siturilor UNESCO. Se va putea apoi iniția elaborarea unui program de protecție și gestiune pentru monumentul istoric serial, incluzând un plan de conservare și restaurare.

Fig. 1 Costești-Blidaru: parament distrus între turnurile III și IV. (foto Șt. Bălci, arhiva INP)

Fig. 2 Sarmizegetusa Regia: blocuri cu desprinderi de material, inelul exterior al Templului mare circular. (foto Șt. Bălci, arhiva INP)

Fig. 3a Sarmizegetusa Regia: Templul mare circular, înainte de intervenție (foto septembrie 2017, P. Mortu, arhiva INP)

Fig. 3b Sarmizegetusa Regia: Sarmizegetusa Regia: Templul mare circular, după intervenție (foto noiembrie 2017, P. Mortu, arhiva INP)

Fig. 4 Costești-Cetățuie: Turnul-locuință 2, soclu din piatră și elevație din cărămidă crudă, în curs de deteriorare accentuată (foto Șt. Bălci, arhiva INP)